

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURLARINI SHAKLLANTIRISHDA PSIXOLOGIK YONDASHUV

Akramova Zuxra Botir qizi

Jizzax davlat pedagogika universiteti sirtqi bo'lim "Maktabgacha va boshlang'ich yo'nalishlarida masofaviy ta'lim" kafedrasida stajyor-o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7757948>

Annotatsiya: Ushbu maqolada tafakkur va tafakkur shakllari haqida qisqacha ma'limot berilgan hamda bir necha psixologlarning fikrlari bayon etilgan. Shuningdek, matematika darslarida boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini o'stirishda mantiqiy masalalarni qo'llash orqali bolalarning mantiqiy tafakkurini shakllantirishga doir 1-sinf matematika darsidan 1 soatlik dars ishlanma ham keltirilgan.

Kalit so'zlar: Tafakkur, tafakkur shakllari, tushuncha, hukm, xulosa, tahlil qilish, umumlashtirish, taqqoslash, mavhumlashtirish, aniqlashtirish, fikrlash, mantiqiy masala, sonli bog'lanish.

Muhtaram Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Matematika hamma fanlarga asos. Bu fanni yaxshi bilgan bola aqlli, keng tafakkurli bo'lib o'sadi, istalgan sohada muvaffaqiyatli ishlab ketadi"¹.

O'quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga o'rgatish jamiyat hayotida tub burilishlarni amalga oshiradi. Negaki mamlakatimizda yuksak e'tiqodli, mustaqil fikrli, tashabbuskor, yuqori malakali mutaxassislariga katta ehtiyoj bor.

O'quvchilarning shaxsiy sifatlarini tarkib toptirishda o'quv predmetlarining o'rni beqiyos. Bu borada, ayniqsa, matematika ta'limi zimmasiga katta mas'uliyat tushadi. Darslik asosan o'quvchilarda matematik bilim, tasavvur, tafakkur, mantiqiy va mustaqil fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, ularning imkoniyatlari, yoshi, individual xususiyatlari, XXI asr ko'nikmalariga ega bo'lishlarini inobatga olgan holda yozilgan. Topshiriqlar soddadan murakkabga tomon spiralsimon tarzda rivojlanib boradi.

Insonning dunyoni anglashi, tushunishi, unga ongli munosabatda bo'lishi kabi bilish jarayonlarini tafakkur yuritish, fikrlash jarayoni deyish mumkin. Fikrlash jarayonlarining psixologik asoslarini psixolog V.Karimova tahlil qilgan. U: fikrlash inson miyasi faoliyatidir, – deb ko'rsatadi va fikriy operatsiyalarni quyidagicha tahlil qiladi. Eng elementar harakatlarni rejalashtirishdan tortib, murakkab muammolarni hal etishga qaratilgan operatsiyalar hammasi miyada sodir bo'ladi. Miya faoliyati bilan fikrlash faoliyati o'zaro uzviy bog'liqdir.

Normal insonni fikrsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Har on, har daqiqada inson miyasi qandaydir fikrlar bilan band. Ularni tartibga solish, keragiga qaratish, ichki yoki tashqi nutq yordamida uni yechish - fikrlash jarayonidir².

Tafakkur yoki fikrlashning quyidagi shakllari yoki mahsuli mavjud:

¹Prezident Shavkat Mirziyoyev olimlar, ilmiy-tadqiqot muassasalari rahbarlari va ishlab chiqarish sektori vakillari bilan uchrashuv. 31.01.2020 y.

² Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном протессе. – М.: "Знание", 1989 г. С. 75.

Tushuncha - tafakkurning shunday shakli yoki mahsuliki, u narsa va hodisalarning eng umumiy va xarakterli xususiyatlarni o'zida aks ettiradi. Ular umumiy, juz'iy, konkret yoki mavhum bo'lishi mumkin.

Hukm - atrofdagi narsa, hodisalar o'rtasidagi bog'liqlikni aks ettiradi. Hukmlar bizning nutqimizda har kuni juda ko'p ishlatiladi va ular tabiatan turli bog'liqliklarni tasdiqlaydi, inkor qiladi, rost yoki yolg'on bo'ladi.

Xulosalar - mantiqiy tafakkurning yana bir shakli bo'lib, ular fikrlar, hukmlar va tushunchalar o'rtasidagi bog'lanishlardan yangi fikrlarni keltirib chiqarishni nazarda tutadi.

Tahlil qilish, mavhumlashtirish, aniqlashtirish, taqqoslash, umumlashtirish kabi operatsiyalar fikrlash jarayonini tashkil etadi. Quyida ularning har biri ustida to'xtalib o'tamiz.

Tahlil qilish - bu muammoni fikran qismlarga ajratishdir.

Umumlashtirish - alohida qismlarni yoki elementlarni fikran bir butunga birlashtirib o'rganishdir.

Ta'lim bosqichlarining murakkablashib borishi bilan o'quvchilarda tahlil qilish va umumlashtirish darajasining oshishi kuzatiladi. Tahlil qilish sekin-asta ko'rgazmali-amaliylikdan ko'rgazmali va mantiqiy yakun tomon rivojlanadi.

Taqqoslash - o'xshashliklar va tafovutlarni topish orqali bilish obyektlarini qiyoslash demakdir. Bu operatsiya boshqa barcha fikriy operatsiyalar asosida yotadi.

Mavhumlashtirish - bilish obyektining bir xususiyatini ajratib olib, boshqasini chiqarib tashlashdan iborat fikriy operatsiyadir. Bu xususiyatlar o'rganilayotgan predmet va hodisalarning «ichiga» kirishga imkon beradi.

Boshlang'ich sinflardan o'quvchilarning mavhumlashtirish qobiliyati namoyon bo'ladi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi rahbarligida bu qobiliyat rivojlanadi, mavhumlashtirish shakli ham murakkablashadi - hissiy ko'rgazmalilikdan fikr yuritishga o'tiladi hamda tushunchaga aylanadi.

Aniqlashtirish - mavhumlashtirishga yaqin fikriy operatsiya, u umumiydan xususiyga o'tish, natijada uning turli xususiyat va belgilarini topish orqali namoyon bo'ladi.

Mavhumiylik va aniqlashtirish birligi muammoni o'rganish jarayonida o'rnatiladi. Bu birlik o'zaro munosabatga fiziologik asos - ikkinchi signal tizimiga ega. Bilimni chinakam egallashga mavhum tushunchalar va dalillar aniqlashtirilgandagina erishiladi.

Boshlang'ich sinf ta'limi jarayonida fikrlash qobiliyatini aniqlashtirish ikki shaklda olib boriladi:

- 1) hissiy - ko'rgazmali vositalar (matnlar, rasmlar, jadvallar) asosida;
- 2) so'z orqali - mavhum shaklda (hikoya qilish, tushuntirish, maxsus topshiriqlarni hal etish).

Fikrlash faoliyatiga konkret ta'rif beradigan bo'lsak.

F i k r l a s h - bu inson sezgi organlari va aqliy faoliyatining birligi natijasi o'laroq, mustaqil ravishda tahlil qilish, umumlashtirish, induktiv va deduktiv xulosalar

chiqarish, taqqoslash, aniqlashtirish, mavhumlashtirish kabi fikriy operatsiyalardan foydalangan holda amalga oshiriladigan aqliy faoliyatdir³.

Quyida 1-sinf matematika fanidan 1 soatlik dars namunasini keltiramiz.

MAVZU: MANTIQIY TUSHUNCHALAR

Maqsad: berilgan obyektlarni xossasiga ko'ra to'plamga tegishli yoki tegishli emasligini aniqlaydi. Berilgan narsalarni soni bo'yicha taqqoslaydi, tartiblaydi.

Integratsiya: ona tili va o'qish savodxonligi, tasviriy san'at, tarbiya, tabiiy fanlar.

Asosiy tushunchalar: mantiqiy tushunchalar, "shakli bir xil", "shakli har xil", "barchasi", "ayrimlari", "...dan tashqari barchasi", "har qanday", "ixtiyoriy", "...lardan biri", "barchasidan biri".

1. Shakllar qanday rangda? O'quvchilar berilgan gapda tushirib qoldirilgan so'zlarni topib, daftarlariga yozishadi.

2. Oilada 5 nafar aka-uka bor. Ularning barchasining singlisi bor. Oilada jami nechta farzand bor?


Demak, aka va ukalar soni 5 ta. Singlisining soni berilmagan. Ularning singlisi deyilganda gap bir nafar qiz haqida boryapti. U esa hamma akalari uchun singil bo'ladi. Oilada 6 nafar farzand bor.

3. Topshiriqda tartib sonlar va sanoq sonlarning farqi mavzusi takrorlab olinadi.

³ Nishonova Z.T. Oliy maktab psixologiyasi. Toshkent, 2003y.

10-bob | **5-dars** | **Mantiqiy tushunchalar**


1. Shakllar qanday rangda?




Uchburchaklarning barchasi _____ rangda.
Ixtiyoriy kvadrat _____ rangda.
Bittadan tashqari barcha doiralarda _____ rangda.
Doiralardan biri _____ rangda.

Mulohazalar to'g'rimi?
Barcha kvadratlar yashil rangda.
Har qanday doira ko'k rangda.
Ayrim doiralarda ko'k rangda.


2. Oilada 5 nafar aka-uka bor.
Ularning barchasining singlisi bor.
Oilada jami nechta farzand bor?



3. To'qqizinchi rasm nima? Undan chap tomondagi uchinchi rasm-chi?



4. Qaysi gul ortiqcha? Nega?



To'qqizinchi rasm nima? Berilgan rasmlarni ketma-ketlikda sanaymiz. Ular qanday ketma-ketlikda joylashtirilgan? (4 ta o'yinchoq (samolyot, ayiqcha, parovoz, ayiqcha) dastlab bittadan joylashtirilgan. Keyin ushbu o'yinchoqlar shu ketma-ketlikda ikkitadan joylashtirilgan.) To'qqizinchi rasmda nima tasvirlangan ekan? (ayiq) Undan chap tomondagi uchinchi rasmchi? (samolyot) O'ng tomonda qaysi o'yinchoq bor?

4. Qaysi gul ortiqcha? Nega? Rasmga e'tibor beramiz. 3 ta gul ochilgan holatda, 1 ta gul ochilmagan holatda. Qolgan gullarni shu ketma-ketlikda 6 ta chizamiz.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, yuqorida keltirilgan materiallar o'zining qiziqarliligi, tuzilishi bilan bolalarga yaqindir. Boshqotirmalar, matematik

mantiqiy masalalar o'quvchilarni shunday sharoitga soladiki o'quvchilar o'ylashga, fikr yuritishga majbur bo'ladilar. Dars jarayonida o'quvchilarda hosil bo'lgan ijobiy his – tuyg'ular ularga aqliy qobiliyatlarni shakllantirishda asosiy shartlardan biri bo'lib hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematik tafakkurini shakllantirishga qaratilgan sistemali ravishda olib borilgan ishning ijobiy natija berishi mantiqiy tafakkurning shakllanishiga olib keladi.

Boshlang'ich sinf o'qituvchilari hamda oliy ta'limning bitiruvchi kurs talabalariga ushbu maqoladan foydalanishni tavsiya beramiz.

References:

1. Prezident Shavkat Mirziyoyev olimlar, ilmiy-tadqiqot muassasalari rahbarlari va ishlab chiqarish sektori vakillari bilan uchrashuv. 31.01.2020 y.
2. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном протсесе. – М.: “Знание”, 1989 г. С. 75.
3. Nishonova Z.T. Oliy maktab psixologiyasi. Toshkent, 2003y.
4. Rahmatova F. A., Akramova Z. B. BOSHLANG 'ICH SINIF O 'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURLARINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI //INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. – T. 3. – №. 4. – С. 133-137.
5. Akramova Z. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI //Eurasian Journal of Academic Research. – 2022. – T. 2. – №. 13. – С. 417-422.
6. Akramova Z. Boshlang'ich sinf matematikasini o'qitishda “to'rt bo'yoq muammosi” ga oid masalalarning o'rni //Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar. – 2021. – T. 2. – №. 3.

7. Akramova Z. WAYS TO FORM STUDENTS' LOGICAL THINKING IN PRIMARY CLASS MATHEMATICS LESSONS //INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. – 2022. – Т. 1. – №. 9. – С. 6-9.
8. Akramova Z., Gulmamatova S. KICHIK MAKTAB YOSHI O'QUVCHISINING TAFAKKURI O'SISHINING PSIXOLOGIK ASOSLARI //Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 38-40.
9. Matematika 1-sinf [Matn]: darslik / L.O'rinboyeva [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021 – 160 b.
10. Matematika 1-sinf. Metodik qo'llanma [Matn]: o'qituvchilar uchun metodik qo'llanma / N.Sh. Ruzikulova [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2021. – 144 b.